

Daiva MASILIAUSKIENĖ

Žodinė istorija ir jos taikymo galimybės buvusių Rytprūsių pokario istorijos tyrimuose

Daiva Masiliauskienė – Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros doktorantė; adresas: Herkaus Manto g. 84 (VI korpusas), LT-92294 Klaipėda; el. paštas: d.masiliauskiene@yahoo.com; mokslinių interesų sritys – Rytprūsiai, Klaipėdos kraštas po Antrojo pasaulinio karo.

Anotacija. Straipsnyje pristatomos žodinės istorijos metodo ypatybės, galimybės ir problemos istorijos moksle. Nagrinėjami šio metodo duomenų rinkimo, analizės, žodinių duomenų patikimumo klausimai. Apžvelgiamas žodinių duomenų aktualumas tiriant buvusių Rytprūsių teritorijų laikotarpį po Antrojo pasaulinio karo.

Prasminiai žodžiai: žodinė istorija, žodiniai duomenys, interviu, Rytprūsiai, Klaipėdos kraštas, Kaliningrado sritis, Varmija ir Mozūrija.

Abstract. The article introduces specific features of an oral history method, its possibilities and problems in history science. The author investigates such aspects of the method as peculiarities of data collection, its analysis, reliability of oral data and further focuses on the relevance of oral data to the researches of the former East Prussian territories after the Second World War.

Key words: oral history, oral data, interview, East Prussia, Klaipėda region, Kaliningrad region, Varmija and Mozūrija.

Įvadas

Interviu – vienas iš informacijos rinkimo būdų, kai apklausėjas tiesiogiai apklausia respondentą pagal iš anksto parengtus klausimus ar numatyta tema. Interviu metodu duomenis savo tyrimams renka sociologai, antropologai, etnologai, žurnalistai, taip pat istorikai. Istorijos moksle toks duomenų rinkimas ir analizavimas paprastai vadinamas žodine istorija. Viena vertus, toks žodinis istorijos perdavimas yra seniausias istorijos pateikimo būdas. Tačiau šiandieninėje žodinėje istorijoje nauja yra tai, kad istorinių tyrimų rėmuose pradedamas naudoti sisteminis interviu, su kurio pagalba renkami žodiniai atsiminimai apie istorinius asmenis ar įvykius. Toks žodinės istorijos atgimimas Vakarų Europoje ir JAV prasidėjo XX a. antrojoje pusėje¹, o Lietuvoje – tik šaliai atgavus nepriklausomybę.

Žodinę istoriją būtina skirti nuo žodinės tradicijos, kuri suprantama kaip praeities žmonių ir įvykių, perduodamų iš lūpų į lūpas, iš kartos į kartą, aprašymas. Paprastai tokią informaciją renka etnografi, kraštotyrininkai. O žodinės istorijos informacijos šaltinis būtinai turi būti „iš pirmų lūpų“², t. y. pateiktas tiesiogiai įvykiuose dalyvavusio ar juos mačiusio žmogaus. Todėl žodinės istorijos metodas gali būti taikomas tik netolimos praeities įvykiams tirti, t. y., kol dar yra tuos įvykius patyrusių ir prisimenančių žmonių.

Straipsnio tikslas – pateikti žodinės istorijos metodo ypatumus ir taikymo galimybes bei problemas buvusių Rytprūsių pokario istorijos tyrimuose, plačiau analizuojant žodinių duomenų aktualumą Klaipėdos krašto pokario istorijos 1944 m. rudens – 1960 metų laikotarpio tyrimuose³. Šiame straipsnyje nesiekama pristatyti išsamios bibliografijos, nagrinėjančios buvusių Rytprūsių pokario istoriją, o tik norima atskleisti, kokioms problemoms nagrinėti pasitelkiamas interviu metodas Lietuvoje, Lenkijoje, Rusijoje (Kaliningrado srityje). Kadangi straipsnyje kalbama ir apie tyrimus, kurie apima ne tik istoriko, bet ir sociologo, filosofo, etnografo kompetenciją, dažniau vartojamas interviu terminas. Be to, žodinė istorija yra ne kas kita kaip interviu sinonimas istorijos tyrimuose.

Straipsnyje plačiau analizuojami šie žodinės istorijos kaip metodo aspektai:

- 1) žodinių šaltinių reikalingumas;
- 2) žodinių duomenų rinkimo ypatumai (interviu);
- 3) surinktų liudijimų analizės problemos;
- 4) žodinių duomenų patikimumo klausimas.

Lietuvos istoriografijoje žodinių duomenų naudojimas įvairių problemų tyrimuose nėra naujovė⁴, tačiau žodinė istorija kaip metodas išsamiai nepristatytas. Grigorijus Potašenko straipsnyje „Žodinė istorija ir jos ypatybės“, aptardamas žodinės istorijos privalumus ir trūkumus, pripažįsta su žodine istorija susipažinęs daugiau praktiškai negu teoriškai⁵. Autorius pristato savo patirtį renkant žodinius duomenis Lietuvos sentikių religinių bendruomenių XX a. istorijai. Su žodinės istorijos metodo taikymo ypatumais rezistenciniuose tyrimuose supažindina Lijana Pušinskytė⁶.

JAV, Vakarų Europoje žodiniai duomenys naudojami daug aktyviau, o pradedantiems tyrėjams yra parengtas ne vienas praktinio pobūdžio leidinys⁷. Tokie leidiniai išsamiai pristato, kaip pradėti ir įgyvendinti žodinės istorijos projektą, kaip bendrauti su respondentais, į ką atkreipti dėmesį analizuojant surinktus žodinius duomenis.

Sociologai žodinės istorijos metodą priskiria kokybiškiems tyrimų metodams, o interviu, su kurio pagalba paprastai renkami žodiniai duomenys, yra vienas iš duomenų rinkimo būdų⁸. Todėl straipsnyje analizuojant interviu galimybes, surinktos medžiagos analizės būdus, remiamasi ir sociologiniais metodiniais lediniais.

Straipsnio autorė tiek pristatydama šį metodą, tiek jo taikymo galimybes Klaipėdos krašto pokario istorijos tyrimuose remiasi ir savo patirtimi organizuojant apklausas Lietuvai priklausančiuose Kuršių marių pakrantės gyvenvietėse (toliau – žvejų gyvenvietės)⁹. Todėl straipsnyje pateikiamos įžvalgos yra daugiau praktinio nei teorinio pobūdžio.

Straipsnyje taikomi aprašomasis, kritinės analizės ir lyginamasis metodai. Pastarasis ypač aktualus siekiant palyginti trijose valstybėse atsidūrusių buvusių Rytprūsių teritorijų pokario laikotarpio tyrimų situaciją.

Žodinės istorijos ypatybės

Žodinių šaltinių reikalingumas

Sociologiniuose metodiniuose leidiniuose prie žodinės istorijos šaltinių priskiriami ir pačių asmenų parašyti darbai¹⁰, t. y. skelbti atsiminimai. Tačiau šiame straipsnyje analizuojami tie žodiniai istorijos šaltiniai, kuriuos tyrėjas ar jo pagalbininkai patys surenka interviu metu¹¹.

Žodinės istorijos šaltinis, t. y. interviu metu surinkti žodiniai duomenys, nėra tas šaltinis, kuris tiksliai, preciziškai rekonstruotų praeities įvykius¹², tačiau kai kurias atvejais amžininkų pateikti prisiminimai gali būti vienintelis liudijimas apie tam tikrus praeities įvykius¹³. Vienas tokių atvejų, Grigorijaus Potašenkos nuomone, yra neraštingų visuomenių, neturinčių savo rašytinių šaltinių, tyrimai¹⁴. Paprastai apie tokias visuomenes žinios pateikiamos per išorinius stebėtojus, užfiksuojamos jų dokumentuose, todėl tokie liudijimai dažnai būna šališki. Tokių grynų „tradicionių žodinių visuomenių“ šiandieniniame pasaulyje rasti sunku¹⁵. Tačiau „raštingose visuomenėse“ gali trūkti tradicinių rašytinių šaltinių (arba jie gali būti neišsamūs) tam tikroms temoms nagrinėti – tada gali pagelbėti žodiniai duomenys¹⁶.

Su šia problema susidūrė ir straipsnio autorė. Siekdama išnagrinėti visų aplink Lietuvai priklausančių Kuršių marių dalį žvejų kolūkių organizavimą ir veiklą 1948–1960 m., autorė turėjo šį tikslą truputį koreguoti, nes kai kurių žvejų kolūkių fonduose trūko ne tik pavienių dokumentų,

bet ir atskirų bylų. O „Baltijos žvejo“ kolūkio, įsikūrusio Klaipėdoje, nagrinėjamo laikotarpio dokumentų beveik neišliko¹⁷.

Analizuojant sovietinio laikotarpio situaciją iškyla ir kita problema – kiek oficialių dokumentų informacija yra patikima, ar ji yra reprezentatyvi. Sovietinio laikotarpio ideologizavimas reikalauja kritiškai vertinti dokumentuose pateikiamą informaciją, statistinius duomenis, tad liudininkai šią informaciją gali patikslinti, papildyti. Štai kaip vienas Svencelės žvejas pasakojo apie įvairių žuvis sugavimo planų įgyvendinimą: „Jei turėjai gerą kolchozo [kolūkio] pirmininką, kaip aš kad turėjau, draugu, išrašys <...> tą kvitą [dokumentą, patvirtinantį sugautos žuvis kiekį]. <...> Kiek tau, sako, tonų reik? Išrašys kvitą, kad padarė. <...> Į tą kolchozą nieko nenuvežė, o fermoje parašė, kad sušerta. <...> Ne visiems terašė“¹⁸.

Labiausiai žodiniai duomenys gali būti naudingi socialinės istorijos tyrėjams¹⁹. Kas, jei ne patys įvykių dalyviai gali geriau paliudyti apie tokią Klaipėdos krašto praeitį kaip pokario gyvenimo sąlygos, būtis, žmonių tarpusavio santykiai. Be amžininkų liudijimų, pasak Jurijaus Kostiašovo, Kaliningrado pokario „srities istorija [buvo] – iš esmės istorija gamyklų ir kolūkių, penkmečių ir planų, primilžių ir laimėjimų. Iš jos kažkaip nepastebimai dingo paprastas žmogus su savo sudėtingu, kartais tragišku likimu, su savo sielvartu ir džiaugsmu, kasdieniais rūpesčiais, neretai neaprupinta buitimi – visu tuo, kas iš esmės ir sudaro tikrą tautos gyvenimą“²⁰. Įtraukti į žodinės istorijos projektus paprasti žmonės atranda ne tik vietą istorijoje, bet ir gauna istorinių žinių gamintojų vaidmenį²¹.

Žodinių duomenų rinkimo ypatumai (interviu)

Kaip vieną svarbiausių kokybiškų duomenų fiksavimo elementų reiktų išskirti tyrėjo kvalifikaciją – jai keliami išskirtiniai reikalavimai. Jei rašytinio šaltinio kūrėjas gali būti tik vienas asmuo, tai žodiniai duomenys turi du autorius: respondentą ir tyrėją (ar apklausėją). Būtent tyrėjas formuluoja tyrimo problemą, interviu klausimus, pasirenka respondentus, todėl jam neišvengiamai tenka dalis atsakomybės už kuriamą šaltinį²². Pirmiausia ir gal net esminė sėkmingo interviu sąlyga – geras nagrinėjamos temos išmanymas. Tyrėjas turi kuo daugiau sužinoti apie praeities tikrovę remdamasis turimais šaltiniais bei istoriografija, kartografinė, ikonografinė medžiaga²³. Rekomenduojama pasidaryti nagrinėjamos problemos datų, įvykių, vardų sąrašus²⁴, kurie tyrėjui ne tik palengvintų interviu organizavimą, bet ir respondentui padėtų prisiminti tam tikrus įvykius, faktus, vardus ir pan. Priklausomai nuo tyrimo tikslų, interviu sesijos metu gali būti kalbama tik apie atskirus respondento gyvenimo įvykius arba užrašoma visa jo biografija²⁵.

Žodiniai duomenys paprastai fiksuojami interviu sesijos metu. Geriausiai tai daryti apklausėjui ir respondentui tiesiogiai bendraujant per susitikimą, tačiau, esant būtinybei, interviu gali vykti ir telefonu, kompiuteriniais tinklais ar kitomis ryšio priemonėmis²⁶.

Sociologiniuose metodiniuose leidiniuose sandaros požiūriu paprastai išskiriami du interviu tipai: formalizuotas (struktūruotas, standartizuotas) ir neformalizuotas (giluminis, nestruktūruotas, nestandardizuotas) bei tarpinis šių dviejų variantas – pusiau formalizuotas²⁷. Pirmasis tipas pasižymi griežta klausimų/atsakymų tvarka, kurios laikomasi su kiekvienu respondentu. Nors šis metodas reikalauja mažiau laiko sąnaudų, o jo metu gautus duomenis paprasčiau analizuoti²⁸, istorikai dažniausiai žodinius duomenis renka per neformalizuotą ar pusiau formalizuotą interviu.

Skirtingai nuo griežtai formalizuoto interviu, tyrėjas, ruošdamasis neformalizuoto interviu sesijai, nerengia aiškių, griežtai nustatytos tvarkos klausimų/atsakymų, o tik numato interviu temą, klausimų gaires. Tikslius klausimus tyrėjas suformuluoja jau per pačią interviu sesiją. Iš dalies formalizuoto interviu klausimų dalį tyrėjas jau būna pasirengęs prieš interviu sesiją, tačiau jų eiliškumą gali keisti, dalies parengtų klausimų, jei nemato prasmės, gali neužduoti, tačiau pateikti kitų, išylančių per pokalbį. Svarbiausia – tiek neformalizuoto, tiek iš dalies formalizuoto pokalbio metu nenutolti nuo nagrinėjamos temos. Paprastai tokio interviu sesija trunka ilgiau nei griežtai formalizuoto, sudėtingiau jos metu gautus duomenis analizuoti, tačiau būtent per tokį interviu galima surinkti informaciją ne tik apie konkrečius įvykius, o ir išgirsti respondento nuomonę, pajusti jo išgyvenimus, ar net atskleisti naujus, iš anksto nenumatytus tiriamos problemos aspektus²⁹.

Straipsnio autorė savo tyrime taip pat rėmėsi neformalizuoto, dar vadinamo giluminiu, interviu nuostatomis. Buvo numatyta apklausti dviejų pagrindinių gyventojų grupių – naujakurių ir vietinių gyventojų – atstovus. Kadangi jų pokario laikotarpio patirtis skirtinga, straipsnio autorė parengė dvi galimų klausimų temas šioms dviem grupėms. Buvo numatytos tik galimų klausimų temos, o patys klausimai formuluojami sesijos metu. Skirtingiems respondentams, nors ir tos pačios grupės atstovams, pvz., naujakuriams, priklausomai nuo jų pokario laikotarpio patirties, nuo išgirstų atsakymų, buvo užduodami ir skirtingi klausimai. Juk vienokią patirtį atskleidžia visą gyvenimą žvejojusio naujakurio pasakojimas³⁰, kitą – močiutės, buvusios namų šeimininkės, istorija³¹, ir dar kitokią – buvusio prieškarinio Šaulių sąjungos nario šeimos, bėgusios nuo tremties, klajonės³². Kai respondentai neįspraudžiami į griežtus klausimų ir atsakymų rėmus, kai leidžiama jiems kalbėti, o apklauskėjas tik pasitiksina, nukreipia jam reikalinga kryptimi jų pasakojimus, galima išgirsti neįtikėtiną istorijų, nutikimų, pvz., kaip apie 1960 metus Smiltynėje miškų ūkio darbininko kambarėlyje buvo ruošiamasi pabėgimui į užsienį³³.

Tiek kokybinė, tiek kiekybinė žodinių duomenų vertė priklauso nuo respondentų pasirinkimo. Lengviausia rinkti informaciją mažose, pvz., nedidelio kaimo, bendruomenėse. Taip laikantis lokalsios istorijos principo, galima apklausti beveik visus tinkamus pagal amžių, nagrinėjamą problemą respondentes, kurie sutinka duoti interviu³⁴. Tačiau sėkmingai galima taikyti žodinės istorijos metodus

ir miesteliuose bei miestuose ar didesnėse teritorijose. Pvz., 1988–1991 m. Kaliningrado srityje organizuotas žodinės istorijos projektas, kuris apėmė 51 šios srities gyvenvietę, kuriose buvo apklausta apie 350 respondentų³⁵.

Paprastai atrankos kriterijai nustatomi, kai numatoma apklausti 500 ir daugiau žmonių³⁶. Atrankos kriterijų yra įvairių, jie pasirenkami priklausomai nuo tyrimo tikslo. Šio straipsnio autorė tyrime naudojo du atrankos būdus: tikslinės atrankos³⁷ ir „sniego kamuoliuko arba gniūžtės“³⁸. Ruošdama tyrimo planą, straipsnio autorė buvo numačiusi vadovaudamasi tikslinės atrankos metodu atrinkti respondentes pagal šiuos kriterijus:

1. Nagrinėjamu laikotarpiu, t. y. 1944 m. rudenį – 1960 m. gyveno ir šandien tebegyvena tiriamoje teritorijoje. Gyventojai, kurie analizuojamu laikotarpiu gyveno šiose gyvenvietėse, tačiau vėliau išvyko ir šandien ten nebegyvena, apklausiami nebuvo.
2. Nagrinėjamu laikotarpiu buvo sąmoningo amžiaus ir gali atskleisti savo patirtį, o ne perteikti tik kitų atsiminimus.
3. Sutinkantys dalyvauti tyrime.

Pabendravus su pirmaisiais respondentes paaiškėjo, kad naujų respondentų paieškai ypač padeda sociologų vadinamas „sniego kamuoliuko arba gniūžtės“ metodas, t. y. kai apklausiamas respondentes nurodo kitus galimus respondentes.

Pirmuoju atveju, iš esmės pagal vieną kriterijų – ar gyveno tiriamoje teritorijoje 1944 m. rudenį – 1960 m., informacijos apie galimus respondentes buvo numatyta prašyti vietos savivaldos įstaigose – savivaldybėse, seniūnijose. Apklaustų respondentų buvo prašoma įvardinti kitus galimus asmenis, kurie galėtų suteikti informacijos, nes tiriamos bendruomenės nedidelės, ir gyventojai daugiau ar mažiau žino vieni apie kitus.

Praktiškai pasirodė, jog daugiausiai informacijos apie galimus respondentes gali suteikti tie savivaldos įstaigų darbuotojai, kurie jau ilgą laiką gyvena toje teritorijoje ir dirba ar dirbo įstaigoje. Tokie darbuotojai ne tik nurodė respondentes, atitinkančius tyrimo kriterijus, tačiau ir apibūdino, kuriais klausimais vienas ar kitas respondentes gali suteikti daugiausiai informacijos. Jau apklaustų asmenų informacija apie galimus kitus respondentes taip pat būdavo vertinga ir papildydavo pirminius savivaldos įstaigų darbuotojų pateiktus duomenis. Šios žinios praversdavo planuojant kitus pokalbius. Žinant būsimo pašnekovo pagrindines veiklos sritis, būdavo galima numatyti, kuriais klausimais jis suteiks daugiausiai informacijos, kuria linkme tikslingiau kreipti pokalbį. Pvz., visą gyvenimą namų ūkį prižiūrėjusi ir vaikus auginusi močiutė nedaug galėjo papasakoti apie žvejybos organizavimą, darbo santykius, tačiau mieliau pasakojo apie autochtonų ir naujakurių kaimynystę, kasdienius rūpesčius.

Literatūroje nurodoma, kad žodinės istorijos respondentes turėtų atitikti šiuos reikalavimus:

- pateikti informaciją „iš pirmų lūpų“ ir tokią, kuri anksčiau nebuvo dokumentuota;
- atspindėti visas tiriamos problemos puses;
- turėti jėgų būti stebimas;

- turėti gerą atmintį;
- galėti efektyviai komunikuoti;
- sutikti kalbėti tyrimo tema;
- sugebėti suprasti pagrindinius žodinės istorijos procesus, kuriuos paaiškina apklausėjas;
- komfortiškai jaustis, kai interviu įrašinėjamas bet kuria vaizdo ar garso įrašymo įranga³⁹.

Kaip minėta, žodinės istorijos liudytojai gali būti asmenys, patys patyrę, matę aptariamus įvykius. Kartais apklausiant respondentą, dalį informacijos jis pasakoja ne iš savo patirties, o pateikia tėvų ar kitų artimų žmonių nuomonę. Su tuo teko susidurti ir straipsnio autorei, nes respondentų, kurie 1944 m. rudenį – 1960 m. galėjo patys priimti sprendimus, t. y., buvo pilnamečiai, buvo rasta mažiau nei tikėtasi. Tuo metu buvę vaikai ar paaugliai, šie asmenys, nors ir dalyvavo pokario įvykiuose, juos matė savo akimis, tačiau dar negalėjo priimti sprendimų. Todėl, pvz., vietinių gyventojų palikuonys į tokius klausimus, kaip „kodėl šeima nepasitraukė į Vokietiją 1944 m. pabaigoje, ar neišvyko 1958–1960 m.“ atsakydavo „na, kad ... nežinau, nežinau... Na ir kaip sakyti. Mano gi tėvai ir protėviai yra gimę čia, Rusnėje, Pakalnėje. <...> kiekvienas savo namuose norėjo likti“⁴⁰.

Pasirenkant respondentus svarbu, kad jie atstovautų visoms nagrinėjamos problemos pusėms. Planuojant žvejų gyvenviečių tyrimą buvo tikimasi, kad daugumą respondentų sudarys naujakuriai, nes žinoma, kad po karo Klaipėdos krašte autochtonų liko mažuma. Tyrimo metu ši prielaida iš esmės pasitvirtino, nors respondentų – naujakurių, turinčių ryšių su autochtonais, pavyko rasti daugiau nei tikėtasi, pvz., autochtonų sutuoktiniai ar jų vaikai.

Be respondento sutikimo ir neinformavus jo apie tyrimo tikslus, be abejo, negalimas joks interviu⁴¹. Kadangi žodinės istorijos respondentais paprastai būna vyresnio amžiaus žmonės, kartais jie atsisako dalyvauti tyrime. Pokalbis, ypač ilgiau trunkantis, vargina žmones, todėl planuojant interviu būtina atsižvelgti į respondentų amžių, sveikatos būklę. Paprastai bloga sveikata motyvuojamas atsisakymas dalyvauti tyrime.

Respondentas turi būti supažindintas tiek su žodinės istorijos metodu apskritai, tiek ir su tyrimo, kuriam renkami žodiniai duomenys, tikslais, jis turi teisę žinoti, ne tik kokiu tikslu renkami žodiniai duomenys, kaip jie bus panaudoti, bet ir tai, kaip jie bus saugomi. Ne tik įrašyti į vaizdo ar garso įrenginį, bet ir transkribuoti⁴². Respondentas turi jaustis saugiai ir būti tikras, kad bus užtikrintas jo anonimiškumas, išlaikytas pateiktos informacijos konfidencialumas. Straipsnio autorė pastebėjo, jog itin jautrus konfidencialumo klausimu būdavo tie respondentai, kuriems pokario metai buvo ypač sunkūs ir sudėtingi: badas, artimųjų netektys, tremties baimė.

Paprastai žodiniai duomenys fiksuojami garso ar vaizdo įrašymo technika. Respondentui nesutinkant pokalbį įrašinėti, jo atsakymai gali būti užrašomi ranka. Interviu metu svarbu atkreipti dėmesį ne tik į respondento žodžius. Daug reikšminių, emocinių, psichologinių interviu atspalvių gali atskleisti jo balso intonacija, veido mimika ar netikėtai stojusi tyla⁴³. Pvz.: Rusnėje gyvenanti vietinių gyventojų

palikuonė sutiko būti apklausiamą, tačiau atsakinėjo neroriai, labai trumpai ir savo atsakymų nedetalizuodavo. Į dalį klausimų, tokių kaip gyventojų santykiai, tėvų požiūris į sovietinę valdžią, kaimynus naujakurius neatsakė. Pateikiama šio interviu ištrauka, straipsnio autorės nuomone, atskleidžia, kad praeities nuoskaudos dar gyvos ir kalbėti apie tai sunku.

„I. – Ar naujoji valdžia [sovietinė] vienodai, ar skirtingai elgėsi su vietiniais gyventojais ir atvykusiais?

R. – [tyla].

I. – Ar vaikystėje neužgauliojo Jūsų vaikai? Vokiečiais⁴⁴ ar kaip kitaip nevadino?

R. – Nu, tai visą laik. Ir dabar vadina. Net ir dabar... <...> Kai važiuosi Rusnėj [sako] Ten šventėn, į vokiečių bažnyčią [važiuoja]. <...>

I. – Ar tėvai vėliau nesigailėjo, kad neišvažiavo į Vokietiją [1958–1960 m.]?

R. – Nežinau.

I. – Nepasakodavo? Nekalbėdavot?

R. – Ne, niekada. Geriau, kad būtų išvažiavę...“⁴⁵

Surinktų liudijimų analizės problemos

Pauliaus Tomsono (*Paul Thomson*) pastebėjimu, iš esmės, pagrindiniai žodinių duomenų vertinimo principai, labiausiai išraiškingų fragmentų išskyrimas ir argumentų pateikimas mažai kuo skiriasi nuo mokslinio darbo su rašytiniais šaltiniais⁴⁶. Svarbiausia, kad analizės metodas būtų pasirinktas jau tyrimo pradžioje ir suderintas su kitais tyrimo etapais⁴⁷.

Žodinius duomenis galima analizuoti dvejopai: kaip dokumentinius šaltinius papildančius „objektyvios“, makrolygmens tų įvykių istorijos šaltinį ir kaip atskleidžiančius subjektyvųjį, „žmogiškąjį“ tų įvykių aspektą, jų reikšmes juose dalyvavusiems žmonėms⁴⁸. Straipsnio autorė, savo tyrimui rinkdama žodinius duomenis, siekė abiejų šių tikslų: tiek papildyti, patikslinti rašytinių dokumentų medžiagą, tiek atskleisti pačių įvykių dalyvių požiūrį į praeitį. Buvo numatyta, kad interviu sesijos metu gauti duomenys bus analizuojami užrašinėjant analitines pastabas, vėliau surinkti duomenys skaidomi į kategorijas bei kartu su kitais šaltiniais analizuojami bendrame istoriniame kontekste. Interviu sesijų metu ir iškart po jų pažymėtos pastabos, mintys ne tik palengvina surinktų žodinių duomenų analizę, o ir kartu padeda atrasti naujų galimų temų su kitais respondentais idėjų, sudėlioti kitų pokalbių akcentus.

Žodiniai duomenys gali būti skaidomi į atskirus siužetinius (probleminius) segmentus, kurie padeda išryškinti kategorijas. Toks duomenų skaidymas į kategorijas (sampratas, veiksmus, motyvus, įvykius, aplinkybes, situacijas) ne tik palengvina lyginimą jų pačių viduje ir tarp šių kategorijų, bet ir padeda plėtoti teorinius konceptus. Tokia analizė taip pat gali apimti duomenų rūšiavimą į platesnes temas ir problemas⁴⁹. P. Thomson klasifikuojuot žodinius duomenis siūlo pasinaudoti lentelėmis, diagramomis ir kitais statistiniais metodais: toks statistinis duomenų pateikimas gali atskleisti tam tikrų pirminių apibendrinimų,

išvadų⁵⁰. Straipsnio autorės nuomone, tokiu būdu galima analizuoti tik griežtai formalizuoto interviu medžiagą. Neformalizuoto interviu metu surinktus duomenis analizuoti yra sudėtingiau ir paversti juos statistinėmis lentelėmis ar diagramomis ne visada įmanoma. Tačiau kartais kai kurias kategorijas galima numatyti jau ir tyrimo pradžioje, pvz., vienokią pokario laikotarpio patirtį turi į Klaipėdos kraštą atvykę naujakuriai, ir visai kitokią – vietiniai gyventojai. Pastarųjų pokario liudijimus galima skirti į tuos, kurie 1944 m. pabaigoje buvo pasitraukę į Vakarų, ir tuos, kurie šiuo laikotarpiu liko krašte. Kategorizuojamoji analizė gali ypač pagelbėti, kai žodiniams duomenims siekiama patikslinti, papildyti istorinius faktus.

Žodinių duomenų suskaidymas į atskiras temas padeda tuos duomenis analizuoti istoriniame kontekste, atskleisti tų pačių įvykių skirtingą vertinimą. Kita vertus, žodinių duomenų panaudojimas kartu su rašytiniais šaltiniais gali padėti rekonstruoti ir patikslinti istorinį kontekstą⁵¹. Nagrinėjant žodinius duomenis kontekste, ypač kai siekiama patikslinti, papildyti rašytinių šaltinių informaciją, problemų kyla dėl to, kad respondentai ne visada gali įvardyti tikslų pasakojamų įvykių laiką. Pvz., respondentė prisimena, kad sausio 16 d. jos tėvų šeima naktį buvo apiplėšta, tačiau kuriais tiksliai metais tai įvyko, pasakyti negali: „buvo jau Lietuva [t. y. po Antrojo pasaulinio karo] <...> turėjom įsivedę telefoną iki kaimynų <...> [su pussesere buvom] tokios mergelikės, mums nieko nedarė“ – tiek apie įvykio laiką galėjo pasakyti respondentė⁵².

Kaip ir pats duomenų rinkimas, jų analizė taip pat reikalauja atitinkamo pasiruošimo, itin plataus nagrinėjamos temos išmanymo, aplinkos, apie kurią kalbama, pažinimo. Pvz., vienas respondentas taip nusakė buvusios Smiltynės mokyklos vietą: „Pradinė mokykla [buvo] va čia kur yra Arkadijaus šventieji“⁵³ – taip šiuo metu kai kurie vietiniai vadina buvusios mokyklos patalpose veikiančią kavinę.

Žodinių liudijimų vertė priklauso tiek nuo tyrėjo kvalifikacijos, tiek nuo jo pasirinktos interviu strategijos, užduodamų klausimų, tiek ir nuo to, kaip vėliau tie duomenys analizuojami.

Žodinių duomenų patikimumo klausimas

Žodiniams duomenims taikomi tie patys standartai kaip bet kuriam kitam mokslinio tyrimo šaltiniui, ir svarbiausias reikalavimas – patikimumas⁵⁴. Fiksuoiant šiuos duomenis būtina atkreipti dėmesį į kelis aspektus.

Organizuojant interviu, reikia įvertinti tai, jog žmogaus atmintis nėra tobula, o žvilgsnis į praeitį ne visada objektyvus, nes eina per šių dienų prizmę⁵⁵. Respondentų pasakojimas yra veikiamas ne tik jų pačių atminties ribotumo (neprisimena tikslų datų, vardų, vietovių), o įvykių vertinimui turį įtakos ir vėliau įgyta patirtis, kitų suformuoti vertinimai. Dažnai vyresnio amžiaus žmonės jaunystės laikotarpį prisimena su nostalgija, idealizuoja („žinot, anksčiau geriau buvo“⁵⁶). Pvz., beveik visi respondentai žvejai, lygindami dabartį su pirmaisiais pokario dešimtmečiais, teigia, jog tada žuvies buvo galima sugauti gerokai

daugiau nei dabar. „Per vieną dieną 1,5 tonos vien ungurių esu sugavęs“⁵⁷, – teigia vienas žvejys.

Sociologai, tyrinėjantys biografijas, pastebi, kad kalbant apie tokius XX a. įvykius ir laikotarpius kaip karai, totalitariniai režimai, holokaustas, žmonės daugeliu atveju nutyli, neigia ar nesureikšmina to, ką jie matė, veikė ar patyrė, arba tiesiog atsisako apie tai kalbėti⁵⁸. „Nu as nebvolioju, eikit jau, ti daug jau manis, aš jau daug jumei [papasakojau]“⁵⁹, atsakė viena respondentė, užklausus apie pokario gyventojų santykių problemas ir siūlė apie tai paklausti kitų. „Ką mes matėm ... Neduok Dieve, ką aš mačiau savo gyvenime“ – taip savo pokario vaikystės metus apibūdina kitas respondentas, nenoriai prisiminimais grįždamas į tuos laikus⁶⁰. Pokario problemas Klaipėdos krašte bei Kaliningrado srityje nagrinėjanti Rut Kibelka (*Ruth Kibelka*) taip pat pastebėjo, kad ne visi šį laikotarpį išgyvenę nori atskleisti savo išgyvenimus⁶¹.

Tyrėjai pastebi, jog patikimiausiai respondentai pasakoja apie nusistovėjusį įspūdį, pvz., santykius tarp kaimynų, darbo įgūdžius ir pan. Tuo tarpu kalbant apie konkrečius įvykius dažnai pasitaiko netikslumų⁶². Neretai respondentų minimus įvykius galima atsekti tik pagal asmeninės biografijos detales, pvz., pasakojamo įvykio laiką respondentas nurodo „[tuo metu] aš draugavau su savo žmona, mes draugavom ...“⁶³.

Analizuojant žodinius duomenis, būtina kritiškai įvertinti ir patį respondentą. T. y. ar jis pats dalyvavo pasakojamuose įvykiuose, ar stebėjo juos iš šalies, ar tik girdėjo kitus apie tai pasakojant. O jei informaciją jis gavo iš „antrų rankų“, ar ta informacija nėra tik gandas. Šie analizės aspektai padeda įvertinti, ar pasakotojas perduoda patikimą informaciją.

Žodinių duomenų patikimumą taip pat galima patikrinti analizuojant juos platesniame kontekste⁶⁴, t. y. nagrinėjant kartu su kitais šaltiniais, susijusiais su vieta ir žmonėmis, apie kuriuos kalbama, lyginant su kitais šaltiniais (rašytiniais dokumentais, nagrinėjamo laikotarpio spauda) arba bent jau su kitų respondentų pateikta informacija. Kuo platesnė pasitelkiama esamų šaltinių bazė, tuo išsamiau ir įvairiapusiškiau galima atskleisti nagrinėjamą problemą. Pvz., nagrinėjant Klaipėdos krašto pokario situaciją, archyviniai dokumentai fiksuoja, kokių priemonių ėmėsi valdžia, kad priviliotų į Klaipėdos kraštą naujus gyventojus, o pačių naujakurių atsiminimai atskleidžia, kiek tos priemonės buvo veiksmingos ir kaip jos praktiškai buvo organizuojamos. „Aš kariuomenėje buvau, tai ir verbavo iš tenais, kur, matyt, biednesni buvo žmonės, verbavo čia [į Klaipėdos kraštą] <...>. Norėjo užgyvent, kai čia tuščia buvo“⁶⁵. Tiems naujakuriams, kurie gimtinėje nieko neturėjo, Klaipėdos kraštas buvo „rojus“⁶⁶, o palikusieji nors nedidelį ūkį gimtinėje, pirmąjį įspūdį perteikia taip: „Pasiėmiau [vaiką], pas kaimynų išėjau, su vaiku, verkiu, nė langu, nieka. <...> Longai išdaužyti. Tenai, kur gyveno žmogus, tai susitvarkė sau, o kur ne, tai taip ir stovė“⁶⁷. Pastarasis liudijimas rodo, jog propagandiniai sovietinės valdžios pažadai apie naujakurių laukiančius puikius namus, darbus ir pan. neatitiko tikrovės.

Analizuojant žodinius duomenis, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad liudininkų pateikta informacija ne tik

informuoja apie tam tikrus praeities įvykius, bet ir atskleidžia visuomenės, atskirų jos grupių, asmenų požiūrį į tam tikrus įvykius, parodo tų įvykių vertinimą iš laiko perspektyvos.

Interviu perspektyvos ir problemos buvusių Rytprūsių pokario istorijos tyrimuose

Šiandien Rytprūsių sąvoka yra tik istorinis terminas. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje padalinta teritorija dabar priklauso trims valstybėms: Lietuvai, Lenkijai ir Rusijai. Daugiausiai – įvairiais aspektais, įvairių sričių mokslininkų – yra ištirta Lenkijai atitekusi buvusi Rytprūsių teritorija, šiandien apimanti Varmijos-Mozūrijos vaivadiją. Šalia kitų metodų Rytprūsių teritorijos pokario laikotarpiui tirti, intensyviai naudojamas ir interviu. Analizuojamos problemos apima ne tik pirmuosius pokario metus, o siekia ir šių dienų aktualijas. Įvairaus dydžio bendruomenės – nuo vieno kaimo bendruomenės⁶⁸ iki kelių gyvenviečių⁶⁹, – pasitelkdami interviu metodus tiria ne tik istorikai, bet ir filosofai, sociologai, socialiniai geografs ir kitų sričių specialistai. Tiriamos įvairios bendruomenės: senųjų gyventojų – mozūrų, varmiečių, vokiečių, bei naujakurių – lenkų bei ukrainiečių. Mokslininkų keliami klausimai taip pat labai įvairūs – nuo naujakurių įsikūrimo, adaptacijos naujame krašte, gyventojų tarpusavio santykių pirmaisiais pokario metais⁷⁰ iki vietinių gyventojų ar naujakurių tapatybės šiandien⁷¹. Pvz., naujakurių liudijimai atskleidžia, kaip jiems buvo sunku ryžtis palikti gimtuosius namus ir vykti į nežinią. Atvykusi iš Vilniaus krašto moteris teigia, kad „ne taip paprasta palikti vietą, kurioje gimei, kurioje turi savo namus, savo kaimynus, savo pažystamus, kur ne tik gyveni, bet ir turi normalią buitį ir staiga viską palikti ir išvykti į nežinę. Daugelis taip mąstė“⁷². Tačiau ypač tyrėjų dėmesio sulaukia tiek likusių krašte vietinių gyventojų, tiek naujakurių tapatybės klausimas, kuris, nors ir intensyviai nagrinėjamas ne vieną dešimtmetį, nepraranda aktualumo⁷³.

Rusijos istorikų tyrimuose interviu metodas pripažinimą įgavo paskutinį XX a. dešimtmetį. Valstybinio Imanuelio Kanto universiteto, esančio Kaliningrade, Istorijos fakulteto mokslininkai 1988 m. įkūrė Žodinės istorijos asociaciją. Istorijos fakulteto studentai per kraštotyros praktikas mokytį dirbti su žodine informacija, apklausti pirmuosius srities gyventojus⁷⁴. Žodinės istorijos asociacija, vadovaujama istoriko prof. Jurijaus Kostiašovo, 1988–1991 m. 51 srities gyvenvietėje apklausė 350 naujakurių, kurie į kraštą atvyko 1945–1950 m. Šių interviu pagrindu, papildžius juos archyviniais dokumentais, buvo parengta knyga, dienos šviesą Rusijoje išvydusi tik 2002 m.⁷⁵ Knygoje, remiantis interviu metu surinkta medžiaga, kuri papildyta oficialių dokumentų bei to laikotarpio spaudos informacija, atkuriamas pirmųjų pokarinių Kaliningrado srities metų vaizdas.

Klaugas Mejeris (*Klaus Meyer*), recenzavęs šios knygos vokišką leidimą, pastebi, kad ji ne tik praplečia žinias apie šiaurinę buvusių Rytprūsių dalį 1945–1950 m., o yra geras pavyzdys, kaip metodiškai kruopščiai atlikta žodinė istorija pateikia argumentuotas išvadas⁷⁶.

Tiek minėtoje knygoje, tiek kituose, pirmųjų srities gyventojų atsiminimais paremtuose straipsniuose⁷⁷ pateikiama informacija atskleidžia įdomių, prieštaringų ir net liūdnų pokarinės Kaliningrado srities istorijos detalių, kurios ne vieną dešimtmetį buvo nutylimos, nepripažįstamos, apie kurias net nebuvo kalbama. Naujakuriai prisimena, kaip juos verbuojant vykti į šį kraštą buvo užtikrinama, kad vokiečių (taip vadinti visi vietiniai gyventojai tiek Kaliningrado srityje, tiek Klaipėdos krašte, tiek Varmijos-Mozūrijoje) jau senai nebėra, kad jie visi iškeldinti. Tuo tarpu naujakuriai prisimena pirmaisiais pokario metais sutikę daug vietinių gyventojų. Viena naujakurė pasakoja: „Aš buvau apimta siaubo – aplink vieni vokiečiai, rusų 1946 m. beveik iš viso nebuvo“⁷⁸.

Skirtingai nuo Lenkijai atitekusių Rytprūsių dalies, Kaliningrado srityje beveik išimtinai buvo apklausiami tik naujakuriai, nes vietiniai gyventojai 1947–1949 m. (paskutiniai 1951 m.) deportuoti, nors norinčių likti, pasak amžininkų, buvo⁷⁹. Tyrimo organizatoriams pavyko rasti ir likusių krašte vietinių gyventojų, išgirsti jų nuomonę⁸⁰, tačiau tai pavieniai atvejai.

Klaipėdos krašte sovietiniu laikotarpiu interviu metodu medžiagą rinko etnografai ir šiam tikslui buvo organizuota ne viena ekspedicija. Pvz., 1956 m. rinkta medžiaga Kuršių nerijoje ir Šilutės rajone⁸¹, 1980 m. – Rusnėje⁸². Buvo analizuojama krašto gyventojų buitį, tradicijas, šeimų ir kalendorinių švenčių papročiai. 1980–1990 m. Klaipėdos krašte raštiškai fiksuodamas interviu medžiagą, informaciją rinko V. Mačiekus. Buvo apklausiami 1896–1918 m. gimę žmonės apie gyvenimą tarpukario Klaipėdos krašte, tačiau jų atsiminimuose iškildavo ir palyginimų prieškarinio laikotarpio su pokariniu⁸³. Ne tik etnografams, bet ir istorikams, sociologams šiandien yra aktuali 1956 m. vasarą Istorijos instituto etnografų A. Vyšniauskaitės bei V. Miliaus surinkta medžiaga apie Lietuvai priklausančios Kuršių nerijos dalies gyventojus (išskyrus Alksnyne, Smiltyne ir Koggalį). Šios ekspedicijos metu kiekvienai šeimai buvo pildoma atskira kortelė, kurioje buvo fiksuojami pagrindiniai visų šeimoms narių socialiniai-demografiniai rodikliai, darbo pobūdis, bei nurodoma, kada ir iš kur atvyko į Kuršių neriją. Šiuos duomenis išanalizavo ir paskelbė sociologė Arūnė Liucija Arbušauskaitė⁸⁴.

Etnografai, kraštotyrininkai Klaipėdos krašto tradicijomis domėjosi bei savo medžiagą skelbė ir Lietuvai atgavus nepriklausomybę: minėtini Vytauto Gocento⁸⁵, Lauros Piškinaitės-Kazlauskienės⁸⁶ darbai apie pamario žvejų gyvenimą, žvejybos būdus bei tradicijas.

Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimas leido istorikams, besidomintiems Klaipėdos krašto praeitimi, į savo tyrimus įtraukti šio krašto gyventojų atsiminimus, nagrinėti temas, kurios sovietinėje Lietuvoje buvo „tabu“. Nagrinėdama Agluonėnų kaimo 1939–1990 m. pagrindinius istorijos aspektus, Silva Pocytė be kitų šaltinių rėmėsi ir

vietinių gyventojų prisiminimų fragmentais⁸⁷. Ulos Lachauer užrašytuose Rytprūsių ūkininkės Lėnės Grigolaitytės atsiminimuose randame ne tik sovietinės kasdienybės aspektų, o jaučiame ir žmogaus požiūrį į įvykius, kasdienybę⁸⁸. U. Lachauer paskelbė atsiminimus ir Klaipėdoje, Tilžėje, Mozūrijoje, Gumbinės apskrityje, Kuršių nerijoje gyvenusių žmonių, atskleisdama jų gyvenimo kelią nuo vaikystės iki interviu ėmimo laiko⁸⁹. Pokario liudininkų atsiminimus į savo darbus įtraukė ir Albertas Juška⁹⁰, Arturas Hermanas (*Arthur Hermann*)⁹¹, Rut Kibelka⁹². Vienas paskutiniųjų darbų, kuriuose skelbiami interviu metu surinkti 15 vietinių Klaipėdos krašto gyventojų atsiminimai, apimantys tiek prieškario, tiek karo, pokario, sovietmečio metus, pasirodė 2009 m. – „Klaipėdos krašto prisiminimai“⁹³. Minėtuose darbuose nagrinėjami ne tik Klaipėdos krašto, bet ir visų Rytprūsių pokario istorijos aspektai, atskleidžiami ypač sukrečiantys Antrojo pasaulinio karo pabaigos Rytprūsiuose ir pirmųjų pokario metų prisiminimai.

Klaipėdos krašto „gyvąją“ praeitį skatinami pažinti ir šiandieniniai vaikai, paaugliai. Tomo Mano kultūros centras Kuršių nerijos vaikams organizavo projektą „Neringos veidai“. Vietiniai mokiniai rinko senųjų gyventojų – tiek autochtonų, tiek naujakurių – atsiminimus apie karo ir pokario metus. Surinktos medžiagos pagrindu 2004 metais buvo išleistas leidinys „Neringos veidai. Gesichter der Nehrung“⁹⁴. Jame fragmentiškai pristatomi pirmaisiais pokario dešimtmečiais Kuršių nerijoje gyvenusių žmonių, daugiausiai naujakurių, atsiminimai.

Analizuojant minėtus leidinius pastebima, jog naudojant žodinius duomenis Klaipėdos krašto pokario istorijos tyrimuose dažniausiai apsiribojama vietinių gyventojų – išvykusių ar likusių krašte – įspūdžiais, atsispindi būtent jų nuomonė vienais ar kitais klausimais. O naujakuriai, jei ir apklausiami, kaip pvz., V. Gocento straipsnyje ar leidinyje „Neringos veidai. Gesichter der Nehrung“, tai jų atsiminimai neišskiriami kaip atskiros, skirtingos nei vietiniai gyventojai, grupės. Vadinasi, Klaipėdos krašto istoriją daugiausiai matome tik vienos grupės – vietinių gyventojų – akimis. Šių grupių – vietinių gyventojų ir naujakurių santykiai pristatomi taip pat daugiau tik iš pirmųjų pusės. Todėl neretai istoriografija formuoja nuomonę, kad tik atvykęs čia naujakurys „jautėsi nauju krašto šeiminingu“⁹⁵. Tačiau interviu metu dauguma naujakurių, ypač moterų, prisipažįsta, kad naujame krašte pritaipyti buvo sunku, kad naktimis verkdamo, kaip ilgėjosi gimtų namų. „Iš ašarų neišėjau, kai atvežė tenai Klaipėdos krašte su dviem arkliais pakinkyta. Stūčiai tokis kaimas“⁹⁶. O kai kurie naujakuriai, pasakoja, su vietiniais taip susibendravę, kad „mane skaitė per vokiečių. <...> aš buvau bendrakraujas. Skaitė, tokio pat likimo kaip ir anei [t. y. netekęs savo namų]“, o vokiečių kalbą taip pramoko, kad „dar ir dabar galiu susikalbėti, tik negreitai“⁹⁷.

Žodinių liudijimų rinkimas buvusių Rytprūsių teritorijoje susijęs ir su tam tikromis problemomis. Pagrindinė problema – rasti įvykių amžininkus. Kuo daugiau yra praėję laiko nuo nagrinėjamų įvykių, tuo mažiau pavyksta rasti galinčių papasakoti apie šiuos įvykius. Skirtingai nuo kitų

Lietuvos regionų, Klaipėdos krašto ypatybė yra ta, jog 1990 m. Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, dalis dar tebegyvenusių krašte vietinių gyventojų išvyko į Vokietiją. Vadinasi, potencialių respondentų ratas sumažėjo. Dalis respondentų – tiek vietinių gyventojų, tiek naujakurių, atsisako duoti interviu motyvuodami prasta sveikata. Be to, norint pateikti įvairiapusišką pokario Rytprūsių vaizdą, respondentų paieška turėtų apimti ne tik tuos, kurie šiuo metu gyvena toje teritorijoje – tiek vietinius, tiek naujakurius, bet ir tuos, kurie išvyko į Vokietiją.

Interviu metodas nėra tinkamas konkreitiems istoriniams faktams rinkti. Kaip jau minėta, dažnai respondentai neatsimena tikslų tam tikrų įvykių datų, pavardžių ar pavadinimų. Pvz., respondentas žvejas, paprašytas pasakyti, kada medines dores pradėjo keisti metalinės, atsakė: „Nu metų, tai galas jį žino, aš nežinau. Bet jau jų senas laikas“⁹⁸. Ypač tai aktualu organizuojant interviu su tais respondentai, kurie tiriamu laikotarpiu buvo vaikai ar paaugliai.

Straipsnio autorė taip pat pastebėjo, jog tyrime sutikę dalyvauti respondentai mielai pasakoja apie savo darbą, būtį, šventes, tačiau dažnas nenoriai prisimena pirmuosius pokario metus, ypač, jei šeimos dėl to būta netekčių. Dėl karo ar pokario metais mirusių artimųjų, tremčių, kartais žmonės vis dar bijo kalbėti apie sovietmečio represijas, persekiojimus, baimes. „Kaip čia dabar man – tiesą sakyti ar pameluoti“ – respondentė vis nesiryžo įvardyti priežasčių, kodėl iš karto negalėjo su kitais šeimos nariais įsikurti Kuršių nerijoje. Paaiškėjo, kad 6 deš. jos šeima negavo leidimo įsikurti Juodkrantėje, nes vyras Nepriklausomoje Lietuvoje buvo „kareivis, Lietuvos šaulys“⁹⁹.

Nepaisant aukščiau paminėtų problemų, interviu sesijos metu surinkti duomenys tyrėjui suteikia vertingos informacijos, kuri papildo rašytinių šaltinių medžiagą apie pokario laikotarpio situaciją buvusių Rytprūsių teritorijose. Šiandiena trims valstybėms priklausančios buvusių Rytprūsių žemės, išgyvenusios pokario metais iš esmės panašius procesus, sulaukia skirtingo tyrėjų dėmesio. Daugiausiai nagrinėjami Varmijos-Mozūrijos – tiek likusių vietinių gyventojų, tiek naujakurių – likimai bei jų tapatybės klausimas. Kaliningrado srityje metodiškai taikant interviu metodą siekiama atkurti srities pirmųjų pokario metų vaizdą pačių gyventojų akimis. Klaipėdos krašte turime tik fragmentiškų apibendrinimų apie pokario situaciją. Šie atsiminimai dažniausiai pateikiami iš vietinių gyventojų lūpų, o fragmentiška naujakurių nuomonė išreiškiama tik lokalių bendruomenių tyrimuose. Trūksta metodiškai parengto tyrimo, kuriame pokarinė Klaipėdos krašto situacija būtų atskleista išgirdus ne tik vietos gyventojų, o ir naujakurių balsą. Kaip rodo Varmijos ir Mozūrijos pavyzdys, juos galima organizuoti vienos nedidelės bendruomenės, pvz., vieno kaimo, ribose, arba kaliningradiečių mokslininkų pavyzdžiu – visoje teritorijoje. Pastaruoju atveju būtina ypač aiškiai numatyti tyrimo tikslus, respondentų atrankos kriterijus. Tokiais tyrimais būtų galima ne tik papildyti jau turimas žinias apie pokario ar vėlesnius Klaipėdos krašto istorijos laikotarpius, bet ir nagrinėti dar iš esmės netyrinėtus klausimus, pvz., naujakurių palikuonių identiteto problemas. Kaip jie šiandien suvokia savo tapatybę? Ar

gali jie pasakyti, kad yra dzūkai ar žemaičiai, kaip kad buvo jų seneliai ar tėvai, atvykę į šį kraštą? Kaip šiandien save suvokia vietinių gyventojų palikuonys?

Klaipėdos krašte per interviu surinkti ir išanalizuoti duomenys galėtų būti naudojami lyginamuosiuose tyrimuose ne tik su kitų buvusių Rytprūsių teritorijų, bet ir su kitų migracijos procesų tyrimais (pvz., Vilniaus krašto migracija po Antrojo pasaulinio karo).

Išvados

1. Žodinė istorija kaip sisteminis mokslinis metodas Vakarų Europoje ir JAV susiformavo XX a. vid., o Lietuvoje sisteminiai žodinės istorijos tyrimai prasidėjo tik po 1990 m. Lietuvoje mokslininkai žodinius duomenis naudoja įvairiuose tyrimuose (pvz., rezistenciniuose, religinių bendruomenių istorijos, sovietinio laikotarpio moterų tapatybės konstravimo ir kt.), tačiau žodinė istorija kaip metodas lietuviškoje istoriografijoje pristatomas fragmentiškai. Žodiniai duomenys nėra tas dokumentas, kuris preciziškai atkurtų praeitį, tačiau kai kurias atvejais amžininkų prisiminimai gali būti vienintelis liudijimas apie tam tikrus praeities įvykius. Šie duomenys istorikui svarbūs tiriant neraštingų visuomenių praeitį, gali pagelbėti, kai nėra arba trūksta tradicinių šaltinių, tačiau labiausiai šis metodas gali padėti socialinės istorijos tyrėjams.

2. Mokslininkui, renkančiam žodinius duomenis, būtina išskirtinė kvalifikacija, nes jis pats dalyvauja žodinės istorijos šaltinio kūrime – rengdamas tyrimo strategiją, pasirinkdamas respondentą, formuluodamas klausimus. Žodiniai duomenys paprastai fiksuojami interviu sesijos metu, dažniausiai vadovaujantis neformalizuoto ar iš dalies formalizuoto interviu nuostatomis. Tokiu būdu užfiksuotus duomenis sudėtingiau analizuoti, skaidyti į kategorijas, tačiau būtent per tokį interviu galima surinkti informaciją ne tik apie konkrečius įvykius, o ir išgirsti respondento nuomonę, pajusti jo išgyvenimus ar net atskleisti naujus, iš anksto nenumatytus tiriamos problemos aspektus.

3. Žodinės istorijos liudytoju gali būti tik asmuo, pats dalyvavęs ar matęs įvykius, apie kuriuos pasakoja. Organizuojant interviu reikia įvertinti, kad žmogaus atmintis nėra tobula. Respondentų pasakojimas yra veikiamas ne tik jų pačių atminties ribotumo (neprisimenamos tikslios datos, vietovės, vardai), įvykių vertinimui turi įtakos ir vėliau įgyta patirtis, kitų suformuluoti vertinimai. Pastebėta, kad respondentai noriai prisimena nusistovėjusius įspūdžius (kasdienė veikla, švenčių tradicijos, gyventojų santykiai, darbo įgūdžiai ir pan.), tačiau apie įvykius, skaudžiai palietusius juos pačius ar jų šeimą (pvz., karas, tremtis ar jos baimė, badas), kalba nenoriai arba apskritai atsisako apie tai kalbėti. Užfiksuotus amžininkų liudijimus, jei tik įmanoma, būtina analizuoti kartu su rašytiniais šaltiniais ar bent jau kitų amžininkų liudijimais. Kita vertus, žodi-

nių duomenų analizė kartu su kitais šaltiniais gali padėti rekonstruoti ir patikslinti istorinį kontekstą.

4. Šiandieną trims valstybėms – Lietuvai, Lenkijai ir Rusijai – priklausančios buvusių Rytprūsių žemės, išgyvenusios pokario metais iš esmės panašius procesus, sulaukia skirtingo tyrėjų dėmesio. Daugiausiai, taip pat pasitelkiant ir žodinius duomenis, nagrinėjami Varmijos-Mozūrijos – tiek likusių vietinių gyventojų, tiek naujakurių – likimai bei jų tapatybės klausimas. Kaliningrado srityje metodiškai taikydami interviu metodą siekiame atkurti srities pirmųjų pokario metų vaizdą pačių gyventojų akimis. Klaipėdos krašto pokario istorijos tyrimuose žodinių duomenų panaudojimas nėra naujiena, tačiau dar yra daug temų, problemų, kurios nesulaukė tyrėjų dėmesio. Klaipėdos krašto istoriografijoje daugiau yra remiamasi vietinių gyventojų liudijimais, todėl pokario istorijos įvykiai daugiausiai pateikiami iš jų pozicijų. Tuo tarpu naujieji krašto gyventojai, atvykusieji čia po Antrojo pasaulinio karo, retai girdimi ir jų įvykių versijos nėra žinomos. Krašto gyventojų – tiek vietinių, tiek atvykusiųjų – apklausos gali padėti atskleisti dar netyrinėtus pokario istorijos aspektus, pateikti naujų įžvalgų, papildyti gyvenviečių metraščius, parodyti pačių gyventojų požiūrį, kaip jie tam tikrus įvykius vertina iš laiko perspektyvos. Panašių klausimų analizavimas visose trijose buvusių Rytprūsių teritorijose ne tik papildytų Klaipėdos krašto, Kaliningrado srities bei Varmijos ir Mozūrijos pokario istorijos puslapius, bet ir sudarytų galimybes šių regionų lyginamiesiems tyrimams.

Nuorodos

- 1 Potašenko, G. *Žodinė istorija ir jos ypatybės*. Prieiga per internetą: <http://www.jewishstudies.lt/index.php?921091731> [žiūrėta 2010-03-04].
- 2 Sommer, B. W. *The oral history manual*. Walnut, 2002, p. 1.
- 3 Laikotarpio pasirinkimą lėmė šios aplinkybės: 1944 m. rudenį Klaipėdos krašte prasidėjo migracijos procesai, pakeitę etninę, socialinę, ekonominę visuomenės struktūrą. 1944 m. pabaigoje daugumai Klaipėdos krašto gyventojų pasitraukus į Vakarus, jų vietą užėmė naujakuriai, atvykstantys tiek iš įvairių Lietuvos vietovių, tiek iš kitų Sovietų Sąjungos regionų. 1958 m. Sovietų Sąjungai pasirašius sutartį su abiem Vokietijom, buvo leista išvykti gyventojams, 1941 m. birželio 21 d. turėjusiems Vokietijos pilietybę. Taip 1958–1960 m. išvykus 6156 vietiniais Klaipėdos krašto gyventojams, jų skaičius krašte dar sumažėjo. Daugiausia: Арбушаускайте, А. Л. Коренное гражданское население Клайпедского края в условиях советской оккупации. *Tiltai*, 1998, nr. 2–3, p. 87–97. Kionigsbergo (Karaliaučiaus) srityje, 1946 m. liepos 4 d. pervadintoje Kaliningradu, pirmieji naujakuriai, daugiausiai rusakalbiai iš įvairių SSRS vietovių, pasirodė 1945 m.

- ir kurį laiką dar gyveno šalia likusių vietinių gyventojų. Pastarųjų po 1947–1949 m. deportacijų („Kaliningrado vokiečiai“ iš Lietuvos buvo deportuojami 1951 m.), kai visi turėjo būti išvežti į sovietų okupacinę zoną Vokietijoje, praktiškai neliko. Daugiau: Arbušauskaitė, A. L. Karaliaučiaus-Kaliningrado srities gyventojų padėtis 1945–1951 metais. *Klaipėdos ir Karaliaučiaus kraštų XVI–XX a. istorijos problemos. Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2001, t. VIII, p. 91–120; *Восточная Пруссия глазами советских переселенцев. Первые годы Калининградской области в воспоминаниях и документах. 2-е изд., испр. и доп. Калининград, 2003. Iš Lenkijai priskirtos Rytprūsių dalies 1946–1950 m. turėjo būti deportuoti visi vokiečių tautybės gyventojai (tuo tarpu ne vokiečiai – mozūrai, varmiečiai ir kiti – registruodavosi kaip vokiečiai, kad galėtų išvykti), tačiau 1950 m. senieji vietiniai gyventojai dar sudarė kiek mažiau nei penktadalį visų gyventojų. Tuo pačiu metu kaip ir kitose buvusių Rytprūsių teritorijose jau nuo 1945 m. į šią teritoriją buvo perkelti naujakuriai lenkai, ukrainiečiai bei kitų tautinių grupių atstovai. Dėl šių migracijos procesų susiformavo etniniu požiūriu marga gyventojų grupė. Daugiau: Sakson, A. *Stosunki narodowościowe na Warmii i Mazurach*. Poznań, 1998. s. 15–189.*
- 4 Lietuvos mokslininkai žodinius duomenis naudoja pvz., rezistencijos (daugiau: Pušinskytė, L. Žodinės istorijos metodas, jo taikymo rezistencijos tyrimuose problemos. *Genocidas ir rezistencija*, 2008, nr. 2 (24), p. 22–34; Šadžius, H. Pirmosios čekistinės slaptosios operacijos prieš Lietuvos partizanus 1945–1946 m. *Lietuvos istorijos metraštis. 1996 metai*. Vilnius, 1997, p. 242), religinių bendruomenių tyrimuose (daugiau: G. Potašenko), nagrinėjant nuosavybės santykių modelį sovietiniame Lietuvos kaime (daugiau: Pačiuška, Ž. Nuosavybės santykių modelis sovietiniame Lietuvos kaime. Stungių kaimo atvejis. *Lietuvos istorijos studijos*, 2004, nr. 14, p. 100–113), sovietiniu laikotarpiu gyvenusių moterų tapatybių konstravime (daugiau: *Prijaukintos kasdienybės, 1945–1970 metai. Biografiniai Lietuvos moterų interviu*. Sud. D. Marcinkievičienė. Vilnius. 2007) ir kt.
- 5 Potašenko, G. *Žodinė istorija ...*
- 6 Pušinskytė, L. *Žodinės istorijos metodas ...*, p. 22–34.
- 7 Moyer, J. *Step-by Step Guide to Oral History*. 1999. Prieiga per internetą: http://dohistory.org/on_your_own/toolkit/oralHistory.html#DOIT#DOIT [žiūrėta 2010-03-04]; *Oral history evaluation guidelines*. Oral History Association. Pamphlet Number 3. Adopted 1989, Revised Sept. 2000. Prieiga per internetą: http://alpha.dickinson.edu/oha/pub_eg.html [žiūrėta 2008-03-03]; Sommer, B. W. *The oral ...*, p. 1–119; Truesdell, B. *Oral history techniques. How to organize and Conduct oral history interview*. Indiana University. Prieiga per internetą: <http://www.indiana.edu/~csh/techniques.html> [žiūrėta 2010-03-04].
- 8 Rupšienė, L. *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija: metodinė knyga*. Klaipėda, 2007, p. 62.
- 9 Apklausa numatyta kaip vienas iš metodų tiriant lietuviškos Kuršių marių pakrantės žvejų gyvenviečių (Kuršių nerijos gyvenviečių, Drevernos, Svenceles, Kintų, Mingės, Rusnės) 1945–1960 m. istoriją. Respondentai buvo apklausti 2006 m. vasarą ir rudenį, 2008 m. rudenį.
- 10 Luobikienė, I. *Sociologinių tyrimų metodika. Mokomoji knyga*. Kaunas, 2003, p. 71.
- 11 Pauliaus Tomsono (*Paul Thomson*) pastebėjimu, nors žodinė istorija pateikia šaltinius, iš esmės primenantčius publikuotas autobiografijas, jie yra gerokai turiningesni. Žodinės istorijos specialistas gali tiksliai nustatyti, kokius žmones apklausti ir kokius užduoti klausimus. Tuo tarpu net su nagrinėjama problema susijusioje autobiografijoje tyrėjui reikalingos informacijos gali nebūti. Томпсон, П. *Устная история. Голос прошлого*. Москва, 2003, с. 17–18.
- 12 *Prijaukintos kasdienybės ...*, p. 15.
- 13 Potašenko, G. *Žodinė istorija ...*
- 14 Ten pat.
- 15 Tonkin, E. *Narrating our past. The social construction of oral history*. Cambridge, 1992, p. 13.
- 16 Potašenko, G. *Žodinė istorija ...*
- 17 Žvejų artelės „Baltijos žvejys“ fondas. *Klaipėdos apskrities archyvas*, f. 170.
- 18 Interviu 2008-12-05. Svencelė. Vyras, 75 m.
- 19 Томпсон, П. *Устная история ...*, с. 105.
- 20 Восточная Пруссия глазами советских переселенцев ..., с. 3.
- 21 Potašenko, G. *Žodinė istorija ...*
- 22 Ten pat.
- 23 Truesdell, B. *Oral history ...*
- 24 Sommer, B. W. *The oral ...*, p. 54.
- 25 Spuhler, G. *Oral History in der Schweiz. Vielstimmiges Gedächtnis. Beiträge zur Oral History*. Herausgegeben von Gregor Spuhler u. a. Zürich, 1994, S. 9.
- 26 Rupšienė, L. *Kokybinio tyrimo ...*, p. 70.
- 27 Ten pat, p. 64–66.
- 28 Plačiau apie šį metodą: Luobikienė, I. *Sociologinių tyrimų metodika ...*, p. 75–76; Rupšienė, L. *Kokybinio tyrimo ...*, p. 64–65.
- 29 Rupšienė, L. *Kokybinio tyrimo ...*, p. 65.
- 30 Interviu 2008-12-05. Svencelė. Vyras, 75 m.
- 31 Interviu 2006-08-20. Rusnė. Moteris, 87 m.
- 32 Interviu 2008-10-24. Moteris, 78 m.
- 33 Interviu 2006-08-08. Smiltynė. Vyras, 69 m.
- 34 Potašenko, G. *Žodinė istorija ...*
- 35 *Восточная Пруссия глазами советских переселенцев ...*, с. 5.
- 36 Luobikienė, I. *Sociologinių tyrimų metodika ...*, p. 43.
- 37 Tikslinė atranka – tai tokia atranka, kai pats tyrėjas nusprendžia, kuriuos respondentus tikslingiausia apklausti. Plačiau: Luobikienė, I. *Sociologinių tyrimų metodika ...*, p. 46.
- 38 „Sniego gniūžtės“ atranka – tai didėjanti atranka kiekviename kitame tyrimo etape, kai anksčiau į tyrimą įtrauktieji asmenys yra tarsi informacijos apie kitus, potencialius respondentus, nešėjai. Luobikienė, I. *Sociologinių tyrimų metodika ...*, p. 46.

- 39 Sommer, B. W. *The oral ...*, p. 56.
- 40 Interviu 2006-09-18. Rusnė. Moteris, 63 m.
- 41 Rupšienė, L. *Kokybinio tyrimo ...*, p. 57.
- 42 Truesdell, B. *Oral history ...*
- 43 *Prijaukintos kasdienybės ...*, p. 11.
- 44 Po Antrojo pasaulinio karo vokiečiais buvo vadina-
mi visi buvusių Rytprūsių gyventojai, nepriklausomai
nuo jų tautybės: tiek Klaipėdos krašte, tiek dabartinė-
je Kaliningrado srityje, tiek Varmijoje ir Mozūrijoje.
Terminas „vokietis“ reiškė ne tautybę, o buvusią val-
stybinę priklausomybę.
- 45 Interviu 2006-09-18, Rusnė. Moteris, 52 m.
- 46 Томпсон, П. *Устная история ...*, с. 263.
- 47 Luobikienė, I. *Sociologinių tyrimų metodika ...*, p. 122.
- 48 Šutinienė, I. Sovietinių represijų atminties reikšmės
lietuvių autobiografijose. *Genocidas ir rezistencija*,
2008, nr. 2(24), p. 127.
- 49 Plačiau Valackienė, A. *Sociologinis tyrimas*. Kaunas,
2005, p. 116; Luobikienė, I. *Sociologinių tyrimų me-
todika ...*, p. 125.
- 50 Томпсон, П. *Устная история ...*, с. 284–285.
- 51 Spuhler, G. *Oral History in der Schweiz ...*, S. 11.
- 52 Interviu 2008-10-01. Dreverna. Moteris, 76 m.
- 53 Interviu 2006-08-08. Smiltynė. Vyras, 69 m.
- 54 Мoyer, J. *Step-by Step Guide ...*
- 55 Восточная Пруссия глазами советских переселен-
цев ..., с. 5.
- 56 Interviu 2006-08-13, Rusnė. Vyras, 54 m.
- 57 Interviu 2008-12-05. Svencelė. Vyras, 75 m.
- 58 Šutinienė, I. Sovietinių represijų atminties ..., p. 128.
- 59 Interviu 2008-10-01. Dreverna. Moteris, 76 m.
- 60 Interviu 2008-10-01. Dreverna. Vyras, 66 m.
- 61 Kibelka, R. *Vilko vaikai. Kelias per Nemuną*. Vilnius,
2000, p. 149.
- 62 Potašenko, G. *Žodinė istorija ...*
- 63 Interviu 2006-08-08. Smiltynė. Vyras, 69 m.
- 64 Томпсон, П. *Устная история ...*, с. 271–272.
- 65 Interviu 2006-08-20. Rusnė. Vyras, 76 m.
- 66 Interviu 2008-10-24. Juodkrantė. Moteris, 74 m.
- 67 Interviu 2006-08-20. Rusnė. Moteris, 87 m.
- 68 Kardach, M., Palecki, J., Traba, E. *Purda 1990–2006*.
Portrait wsi/Gross Purden 1900–2006. Das Portrait
eines Dorfes. R. Traba. *Historia i pamięć polsko-nie-
mieckiego pogranicza. Wamińska Purda*. Olsztyn,
2006, t. 2.
- 69 Kielar. Mehr als eine Welt ideologischer Vorbilder.
Das „Entstehen von Heimat“ in masurischen Dörfern.
Nordost-Archiv, 1999, B. VIII, Heft 1, S. 11–32; Mai, U.
„Es ging schwer, aber es musste sein“: Krisenbewälti-
gung von Angehörigen der deutschen Minderheit in
Masuren nach 1945. *Nordost-Archiv*, 1999, Band VIII,
Heft 1. S. 195–219.
- 70 Lukowski, W. Polnisch-ukrainische Lebenswelten i
lokalen mazurischen Räumen. *Nordost-Archiv*, 1999,
Band VIII, Heft 1, S. 129–157.
- 71 Wagner, M. Ein Dorf ohne Geschichte? – Betrach-
tungen im ländlichen Masuren. *Annabeger Annalen*,
1999, Nr. 7, S. 113–122.
- 72 Murawska, H. Z Kresów do Prus Wschodnich – chly-
li swoi wśród obcych. *Rozprawy i materiały OBN*,
nr. 196, s. 157.
- 73 Esser, B. Orientierung in neuer Umgebung: Gespräche
mit Neusiedlern in einer masurischen Gemeinde. *An-
nabeger Annalen*, 1999, Nr. 7, S. 126–130; Sakson, A.
Mazury – dylematy tożsamości. *Ślązacy, Kaszubi,
Mazury i Warmiacy między polskością a niemieckoś-
cią*. Praca zbiorona pód redakcją Andrzeja Saksona.
Poznań, 2008, s. 299; Trujdowski, M. Świadomości w
świele badań socjologicznych. *Polatożowe badania*
w Purdzie Wielkiej. Ten pat, s. 321–330.
- 74 Клемешева, М. А. Первые впечатления переселенцев
о новом крае (По матерпуалам интервью). *Калинин-
градские архивы. Материалы и исследования*. 2003,
Выпуск 4, с. 136.
- 75 Pirmiau nei rusų kalba, knyga buvo išleista vokiečių
(*Als Russe in Ostpreussen. Sowjetische Umsiedler über ihren
Neubeginn in Königsberg/Kaliningrad nach 1945*. Ostfil-
dern, 1999) ir lenkų (*Przemieszkańcy opowiadają. Pierws-
ze lata Obwodu Kaliningradzkiego we wspomnieniach i
dokumentach*. Olsztyn, 2000) kalbomis. 2002 m. pasi-
rodžiūsi knyga rusų kalba *Восточная Пруссия глазами
советских переселенцев. Первые годы Калининградской
области в боцпоминаниях и документах*. СПб, 2002,
jau po metų sulaukė antrojo leidimo.
- 76 Mayer, K. Rezension. (*Als Russe in Ostpreussen*.
Sowjetische Umsiedler über ihren Neubeginn in Kö-
nigsberg/Kaliningrad nach 1945. Ostfildern, 1999).
Nordost-Archiv, 1999, Band VIII, Heft 1, S. 402.
- 77 Kostjašov, J. V. Russen und Deutsche in Ostpreussen
nach 1945 – Konfrontation oder Integration? *Anna-
berger Anneln*, 1999, Nr. 7, S. 161–172.
- 78 Клемешева, М. А. Первые впечатления переселен-
цев..., с. 146.
- 79 Восточная Пруссия глазами советских переселен-
цев ..., с. 288–291.
- 80 Ten pat, p. 300–303.
- 81 Etnografiniai užrašai. Medžiagą surinko V. Vėlius
etnografinės ekspedicijos metu 1946 m. Kuršių Ne-
ringoje ir Šilutės rajone. *Lietuvos istorijos institutas,
Etnologijos skyrius*, b. 56.
- 82 *Rusnė*. Vilnius, 1992, p. 196–198.
- 83 Bauer, G. Deutsch-Litauische Sprachbeziehungen
und Nationale Identität in Memelland. Erkenntnisse
aus neueren ethnographischen Quellen. Jahresta-
gung. Suvažiavimo darbai. 1994. Lamperheim, 1995,
S. 55–77.
- 84 Arbušauskaitė, A. L. Kuršių nerijos gyventojų 1956
metų šeimos kortelių duomenų sociologinė analizė.
Mūsų kraštas, 1995, nr. 1, p. 63–70.
- 85 Docentas, V. Drevernos žvejai. *Lietuvininų kraštas*.
Kaunas, 1995, p. 487–494.
- 86 Piškinaitė-Kazlauskienė, L. Žvejyba Klaipėdos kra-
šte XX amžiuje. *Lietuvininų kraštas*. Kaunas, 1995,
p. 458–486.
- 87 Pocytė, S. *Agluonėnai. Kaimas istorijos pagairėje
(1939–1990)*. Klaipėda, 1994.

- 88 Lachauer, U. *Rojaus kelias. Rytprūsių ūkininkės Lėnės Grigolaitytės prisiminimai*. Vilnius, 2001.
- 89 Lachauer, U. *Rytprūsiški likimai*. Vilnius, 2004.
- 90 Juška, A. Mažlietuvų evakuacija ir genocidas 1944–1951 metais. *Tiltai*, 1998, nr. 2–3, p. 75–85.
- 91 Herman, A. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*. Vilnius, 2000.
- 92 Kibelka, R. *Vilko vaikai*. Memelland. *Fünf Jahrzehnte Nachkriegsgeschichte*. Berlin, 2002.
- 93 *Klaipėdos krašto prisiminimai*. Klaipėda, 2009.
- 94 *Neringos veidai / Gesichter der Nehrung*. Sud. R. Černiauskaitė-Vidmantienė, J. Anišnaitė. Neringa, 2004.
- 95 Herman, A. *Lietuvių ir vokiečių ...*, p. 81.
- 96 Interviu 2006-08-20. Rusnė. Moteris, 87 m.
- 97 Interviu 2009-12-05. Svencelė. Vyras, 75 m.
- 98 Interviu 2006-08-20. Rusnė. Vyras, 76 m.
- 99 Interviu 2008-10-24. Juodkrantė. Moteris, 78 m.

Gauta 2009 m. kovo 9 d.

Pateikta spaudai 2010 m. gegužės 19 d.

Summary

Oral History and Its Application in Researches of the Former East Prussia History

The article introduces specific features of oral history method, the possibilities of its application as well as sheds some light on the problems in the researches of East Prussia post-war history; it also focuses on the importance of oral data in Klaipėda region's post-war history researches in 1944 (autumn) – 1960. The author states that oral history as a systemic research method originated in Western Europe and the USA in the mid of the 20th century; however, in Lithuania systemic oral history researches started only

after 1990ies, and, as a method, was used fragmentarily in Lithuanian historiography.

The article primarily concentrates on the following aspects of the oral history method: relevance of oral sources, specific features of oral data collection (interviews), the issues of reliability of collected oral data and its analysis. Close attention should be devoted to a researcher's qualifications and his / her knowledge of the topic under investigation; a researcher also becomes a participant in the process of oral data collection by defining a research strategy, choosing respondents and formulating questions.

The investigation of researches dealing with East Prussia post-war history allows to state that East Prussian territories, which now belong to three countries, i. e. Lithuania, Poland and Russia and which underwent similar post-war processes, did not receive proportionally equal attention from researchers. Most attention, using the oral history method, was paid to Varmija-Mozurija, to the fates and identity issues of both ethnic residents and new-settlers of this region. In the Kaliningrad region, consistent application of the interview method allowed to restore a post-war picture of this region through the eyes of the inhabitants themselves. Klaipėda region's post-war history researches widely employed oral data; still, there remain many topics and problems to be investigated. Klaipėda region's historiography mainly relies on the evidence of local inhabitants; consequently, post-war events in this region reflect their point of view and attitudes, as the inhabitant who settled there after the Second World War have been rarely interviewed and their versions of the post-war events remain obscure. Interviewing all inhabitants of this region, both locals and newly-settlers, might help to reveal new post-war history aspects, give new insights, add to chronicles of concrete settlements, and to throw some light on the inhabitants' viewpoints, i. e. their evaluation of events from a time perspective. The analysis of similar issues in the former three East Prussian territories would supplement post-war history pages in Klaipėda and Kaliningrad regions, in Varmija and Mozurija; the obtained results could also provide a solid basis for comparative researches.